

Henk Schweitzer

In deze handleiding bij de schrijfmethode *Schrijven leer je zo!* vindt u verschillende tips en toepassingen van de methode, zoals spelletjes om het leren schrijven uitdagender te maken, motoriekoefeningen en heldere praktijkvoorbeelden.

Vaak leren kinderen krampachtig schrijven. Het verbonden schrift met al zijn moeilijke verbindingen en lussen maakt schrijven voor jonge kinderen onnodig ingewikkeld. Schrijven in blokschrift is motorisch eenvoudiger en blijkt veel sneller te leren.

Dat is de mening van Henk Schweitzer, bekend van *Schrijven zonder pen*. Volgens hem krijgen kinderen blokschrift veel gemakkelijker onder de knie dan verbonden schrift. In zijn nieuwe methode wordt dan ook geen poging meer ondernomen kinderen het verbonden schrift te leren, maar wordt het blokschrift aangeleerd. In *Schrijven leer je zo!* is iedere letter en ieder cijfer weer een nieuwe uitdaging. Het is een revolutionaire methode die in de praktijk zijn waarde al heeft bewezen.

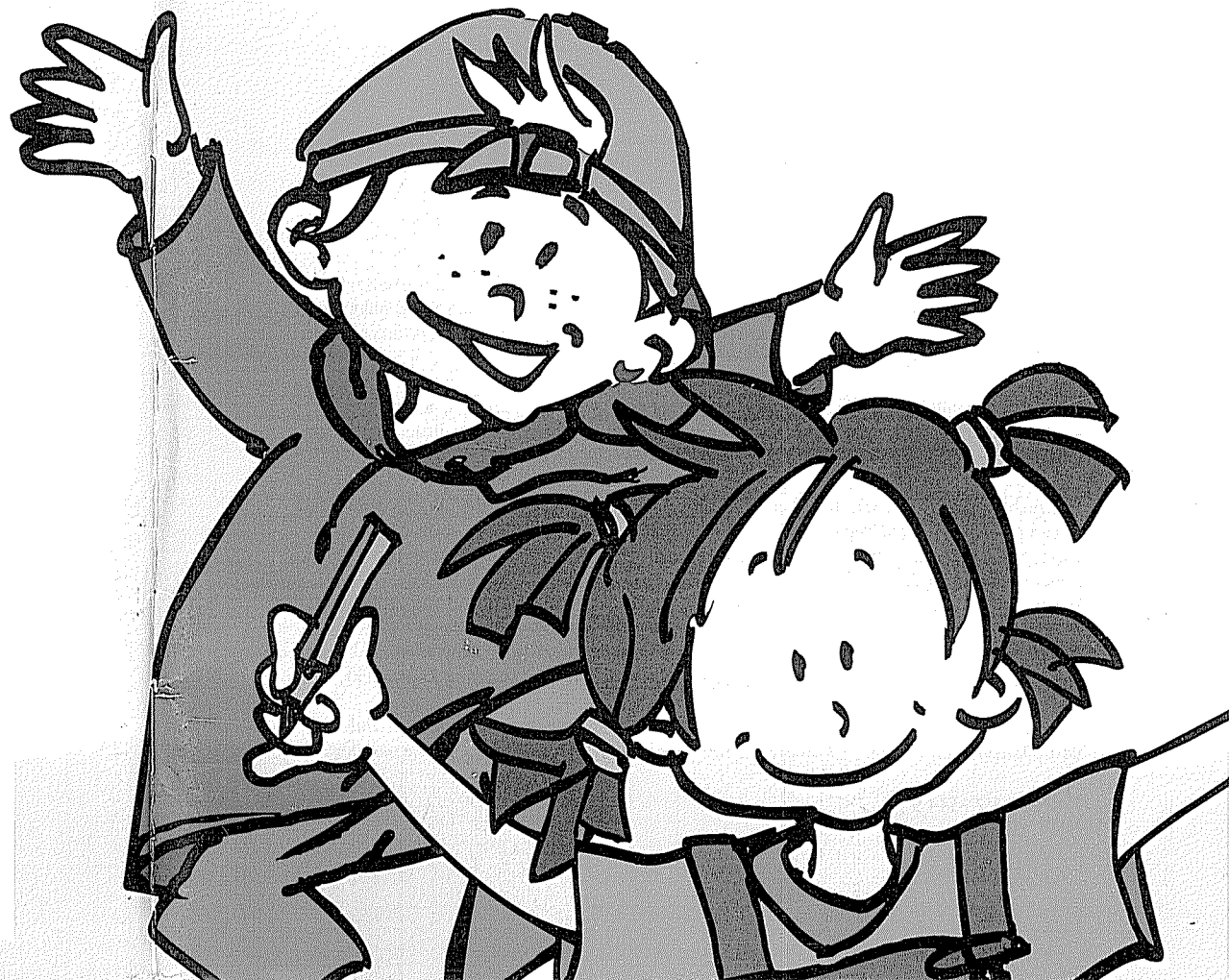
Henk Schweitzer is docent Schrijven aan de Hogeschool Inholland te Haarlem. Hij is medeoprichter van de stichting Motorische Remedial Teaching in beweging. Tevens werkt hij als expert in het Expertisecentrum voor bewegingsonderwijs en motorische remedial teaching aan de Hogeschool Inholland te Haarlem.

ISBN 90-352-2544-9

9 789035 225442

Handleiding **Schrijven leer je zo!**

Intro	7	Kleurenrasters	31
Schrijven leer je niet zomaar!	9	Motorisch college	32
Schrijven zonder pen	10	Motorische oefeningen	33
Knelpunten	10	Aanleren van een correcte zithouding	
Eén op de drie!	11	en schrijfbeweging	33
Bewegingsachterstand	12	Evaluatie	34
Zwakke schrijvers	13	Werk niet zo slordig!	34
Leerlingvolgsysteem	14	Schrijven leer je zo!	35
Klassikaal	16	Kerdoelen	36
Wat is de beste manier om		Domeinen en kerndoelen	37
te leren schrijven?	17	Leerstofoverzicht	38
Verkeerslichtletters	18	Materiaaloverzicht	40
Computerprogramma	19	Bewegingstussendoortjes	42
Schrijven en taal	19	Houding en beweging, een	
Talig schrijfonderwijs	20	stap verder!	45
Memo	21	Schriftligging	47
Soort schrift?	21	Lesbeschrijvingsvoorbeeld:	
Taboe	22	aanleren van de letter h	49
Maatschappelijk nut	23	Oriëntatie op het bewegingsverloop	49
Tussen lijntjes?	23	Visualiseren	51
Succesvolle methode	25	Spannend spel	52
Geheugen en motoriek	26	Oriëntatie op groot en klein	52
Motorplanning en motor-		Oriëntatie op dik en dun	53
programmering	27	Oriëntatie op langzaam en snel	54
Spannend spel	28	Wedstrijdje tegen de klok	54
Oriëntatie op groot en klein	28	Bewegingstussendoortje	55
Oriëntatie op dik en dun	29	Kleurenrasters	56
Oriëntatie op langzaam en snel	29	Over de auteur	59
Wedstrijdje tegen de klok	30	Bronvermelding en literatuuropgave	61

naar de vakantie ga ik naar
 groep 4 ik vind het leuk
 in groep 3 ik heb 2
 juffen in de klas juf
 marjan en alexandra juf
 marjan is de gekste ik
 zit met lezen in groep 6
 het rekenen gaat goed en
 snel 😊 😊 😊
 anna

anna

Resultaat van een jaar schrijfonderwijs met de
 methode *Schrijven leer je zo!*
 Pancratiusschool te Enkhuizen

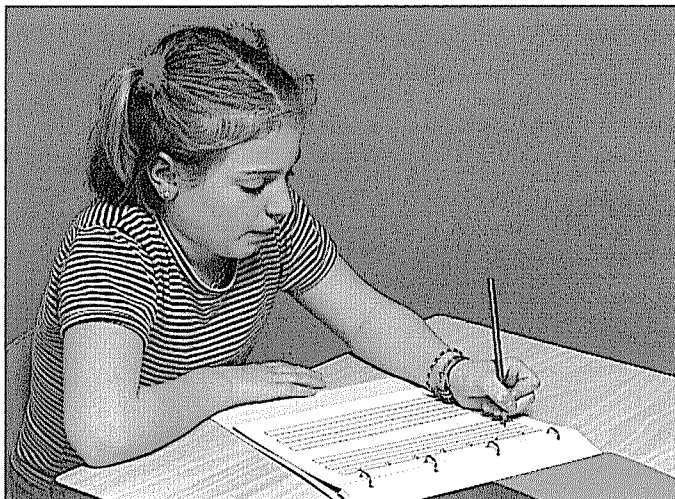
*"Toen ik van de basisschool kwam, kon ik
 al heel goed mijn favoriete schrift schrijven"*

Vaak leren kinderen onnodig krampachtig schrijven!

Ze moeten te snel leren in vloeiend verbonden letters te schrijven
 en dan liefst nog precies tussen veel te smalle lijntjes. De schrijf-
 problemen waarmee basisscholen te maken krijgen, zijn het
 gevolg van een onjuiste aanpak. Dat is de mening van Henk
 Schweitzer, bekend van *Schrijven zonder pen*. Volgens hem krijgen
 kinderen het blokschrift veel gemakkelijker onder de knie dan het
 verbonden schrift.

In zijn nieuwe methode wordt dan ook geen krampachtige poging
 meer ondernomen dat verbonden schrift aan te leren. Volgens
 hem krijgen kinderen onvoldoende mogelijkheden aangeboden
 om op een speelse wijze vlot en ontspannen te leren schrijven.
 In zijn nieuwste methode is iedere letter en ieder cijfer weer een
 nieuwe uitdaging. Het is een revolutionaire methode die de
 gangbare tradities rond het schrijven overboord zet. Een
 innovatieve aanpak van de schrijfdidactiek gecombineerd met de
 nieuwste inzichten uit de schrijfmotoriek.

Een methode die alle kinderen een verrassend nieuwe en speelse
 kans geeft zomaar te leren schrijven.

Amber

Let op! zegt de juf van groep drie terwijl alle kinderen gespannen toekijken. Vandaag gaan we de letter g aanleren. Terwijl de juf met uiterste precisie de letter groot op het bord schrijft zegt zij: 'en een buik naar omlaag!' De kinderen steken hun wijsvingers in de lucht en volgen de opbouw van de letter in de lucht. Kort daarna oefenen de kinderen met hun wijsvinger op het lege tafelblad en de proef op de som wordt genomen door de letter in het schrijfschriftje tussen spoorlijntjes over te laten trekken.

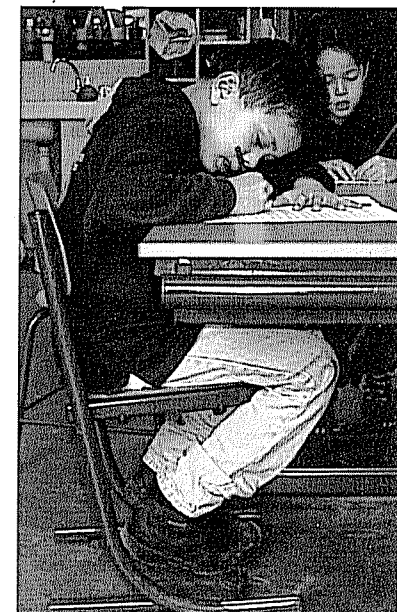
Een vlugge blik in het schrijfschriftje leert dat de letter tussen steeds smallere lijntjes moet worden geschreven. Met de punt van de tong uit haar mond en totaal verkramppt tracht Amber met ingehouden adem tussen de lijntjes te blijven. Goed zo Amber! Ontspan je! En nu naar regel twee.

Denk erom zegt juf, als je niet boven of onder de lijntjes uitschiet krijg je een stempeltje! Als je vijf stempeltjes hebt krijg je een plaatje!

Schrijven leer je niet zomaar!

Het voorbeeld hiernaast is voor veel leerkrachten herkenbaar. Schrijven leer je niet zomaar! Het vraagt een groot aantal verfijnde vaardigheden en een hoge mate van coördinatie en concentratie.

Het leren schrijven vraagt naast het leren rekenen en lezen van kinderen in groep drie van de basisschool een geweldige inspanning. Veel kinderen zijn motorisch nog niet in staat om de voorbeeldletter over te trekken en na te maken. Leerkrachten zijn het er over eens dat schrijven tot de meest onderschatte en complexe vaardigheden behoort, die het kind zich in zijn schoolperiode moet eigen maken. De valkuilen zijn bekend. Er worden té hoge eisen gesteld aan het motorische niveau van kinderen en het aanleertempo ligt in groep drie vaak té hoog. Veel schrijfmethoden zijn gekoppeld aan een leesmethode, waardoor de kinderen direct de letters en/of woorden leren schrijven die ze net hebben leren lezen. De praktijk wijst uit dat dit een onmogelijke opgave is. Het merendeel van de leerkrachten voelt zich gedwongen maatregelen te nemen die recht doen aan de verschillen tussen kinderen, maar zijn daar onvoldoende toe in staat. Bij gebrek aan een adaptief programma, wordt het leren schrijven vaak uitgesteld. Tegelijkertijd vervalt de belangrijkste reden om te kiezen voor een geïntegreerde leesschrijfmethode. De resultaten uit onderzoeken liegen er niet om. Bijna een kwart van de kinderen schrijft tegenwoordig veel slordiger dan nodig is, met als gevolg dat bij kinderen de motivatie al snel afneemt en het plezier in het schrijven verdwijnt. Deskundigen constateren dat in toenemende mate schrijf- en leerproblemen door deze foutieve aanpak in de hand worden gewerkt.

Schrijven zonder pen

Vanuit zijn jarenlange werk met kinderen met (schrijf)motorische problemen en in zijn huidige baan als schrijfdocent aan de Hogeschool Inholland in Haarlem groeide bij Henk Schweitzer het inzicht dat de motorische ontwikkeling van kinderen meer aandacht verdient. Vanuit deze veelzijdige praktijkachtergrond ontwikkelde hij *Schrijven zonder pen*. Een voorbereidend (schrijf)motorisch programma voor de onderbouw van de basisschool, waarmee kinderen op een speelse wijze de kleine motoriek leren ontwikkelen, zodat ze allemaal beter voorbereid aan het schrijven kunnen beginnen. Kinderen schrijven veel slordiger, doordat zij gedwongen worden binnen korte tijd een ideaal resultaat te leveren. In veel gevallen een onmogelijke opgave en volgens sommige deskundigen vergelijkbaar met topsport.

Knelpunten

Gedurende een aantal jaren signaleert Henk Schweitzer knelpunten in de methodieken van het schrijfonderwijs die er de oorzaak van zijn dat de groep zwakke schrijvers in het basisonderwijs steeds groter wordt. De schrijfproblemen zijn vaak het gevolg van een achterstand in de ontwikkeling van de motorische vaardigheden. Schrijven wordt, op de meeste scholen, in groep drie aangeleerd. Kinderen zullen ermee starten op zesjarige leeftijd. Maar veel kinderen beschikken pas op zevenjarige leeftijd over de basisvoorwaarden voor de ontwikkeling van een goede en ontspannen schrijfmotoriek.

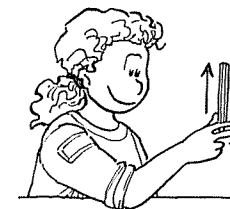
Eén op de drie!

'De praktijk wijst uit dat schrijven goed moet worden aangeleerd; maar niet te jong!'

Vanuit het oogpunt van de motoriek komt het schrijfonderwijs voor veel kinderen te vroeg.

De verschillen tussen bijvoorbeeld jongens en meisjes zijn al bij binnenkomst op de basisschool behoorlijk groot. Ondanks alle zichtbare verschillen, beginnen alle kinderen in groep drie met dezelfde schrijf oefeningen en oefenstof en staat het als moeilijker te vervaardigen verbonden schrift zonder discussie centraal. Bovendien weten we uit verschillende studies dat ongeveer eenderde van alle kinderen bij de start van groep drie over onvoldoende visueel-motorische vaardigheden beschikt. Je kunt erop wachten.

*Een motorische oefening uit
Schrijven leer je zo!*

Kijk maar ik kan al... een oefening uit Schrijven zonder pen.

Hoofd stil & zit

2

Beschrijving

Ga zitten met je benen recht vooruit. Rol het lintje op en leg het op je hoofd. Probeer zo rustig en zo goed mogelijk rechtop te blijven zitten.

Materiaal

- Los parajint.

Let op

- Kijk recht vooruit.
- Denk: je hoofd zit vast aan een touwje dat aan het plafond vastzit.

Makkelijker

- Biervulje op het hoofd.
- Iemand legt het crop.

Moeilijker

- Iets met je handen of benen doen: klappen, 'benen - buik', trappelen.
- Met de ogen dicht.
- Voor- en achteruit wandelen.

Deze kaart is van:

.....

©1998 Kinderen Lezen. Het mag ik lenen als... kaart

Bewegingsachterstand

De problemen ontstaan doordat kinderen tijdens de eerste jaren van de basisschool te weinig elementaire bewegingsspeel en oefeningen op hun niveau krijgen aangereikt. Het steeds kleiner lijkende bewegingsrepertoire van kinderen maakt het voor hen eveneens steeds moeilijker een goede start in de schrijfmethode te maken. Wanneer een kind een stoornis in het schrijven vertoont, is het veelal niet gemakkelijk om aan te geven wat het probleem is. Om het probleem te achterhalen, moet het schrijfproces beoordeeld worden. 'Waar in het schrijfproces gaat het mis?'

Opvallend is dat er weinig kennis aanwezig is bij leerkrachten over wat nu een normale of afwijkende schrijfontwikkeling bij kinderen is. De hedendaagse schrijfmethoden sluiten niet aan of geven onvoldoende inzicht in de (motorische) (on)mogelijkheden van de kinderen wanneer ze in bijvoorbeeld groep drie binnenstromen. Verder ontbreken specifieke bewegingsoefeningen die een directe voorbereiding kunnen zijn op het technische schrijven. Er wordt onvoldoende aandacht besteed aan het verwerven van motorische vaardigheden. In *Schrijven leer je zo!* is sprake van een verantwoorde en gestructureerde opbouw van de kleine motoriek. De motorische oefeningen zijn volledig geïntegreerd in de schrijflessen die de kinderen krijgen. Op het werkblad waar de letter op wordt aangeboden staat een illustratie van een motorische oefening die aanspreekt. Leerkrachten hoeven nu niet meer de handleiding te raadplegen en/of een oefening te bedenken. Op deze wijze is een gevarieerd aanbod van motorische oefeningen gegarandeerd. In de praktijk blijkt zelfs dat de kinderen de leerkracht attent maken op de uit te voeren oefening. Als kinderen de kleine motoriek goed onder de knie hebben leidt dat tot een beter handschrift! Volgens Henk Schweitzer is schrijven een vorm van bewegingsonderwijs.

Zwakke schrijvers

Oorzaken van schrijfstoornissen kunnen zowel op cognitief als op motorisch terrein liggen. In de loop van de ontwikkeling kunnen zich bij kinderen allerlei problemen manifesteren, veroorzaakt door aandoeningen en stoornissen van de motoriek, maar ook door geringe aanleg en een gebrek aan oefening van de motoriek. In het primair onderwijs komen in de basisscholen, maar vooral in de scholen voor speciaal onderwijs, zwakke schrijvers voor. De zwakke schrijvers hebben in groep drie al snel een achterstand van minimaal een jaar opgelopen. Deze kinderen kunnen letters alleen maar traag en moeizaam in een juiste vorm volgens een bepaald traject schrijven. Het schrijfproduct vertoont een grote mate van onregelmatigheid van lettervorm, hellingshoek, lettergrootte en afstand tussen letters en woorden onderling. Gerichte advisering ten aanzien van de aanpak van de zwakke schrijvers, staat bij de meeste schrijfmethoden nog in de kinderschoenen en komt niet of nauwelijks van de grond. Veel problemen zouden voorkomen kunnen worden, wanneer er

vrij is licht en vrolijk
de kom eens naar het
ut het vuer vuer dord
U bent als een vliegende
Roep

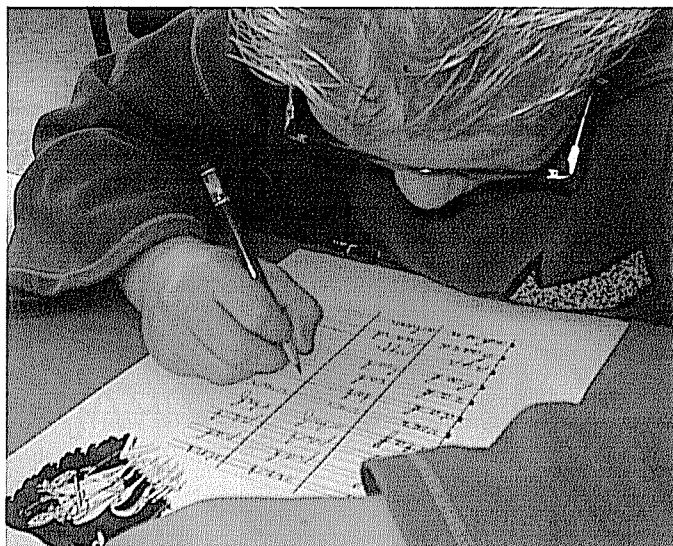
goed inzicht mogelijk is in de (schrijf)motorische mogelijkheden en onmogelijkheden van ieder kind afzonderlijk.

In de jaren die voorafgaan aan het eerste schrijfonderwijs hebben kinderen zich al veel (voorwaardelijke) aspecten van (het leren) schrijven eigen gemaakt. Je zou kunnen zeggen dat de handschriftontwikkeling op gang gekomen is, voordat er sprake is van handschriftonderwijs.

Men kan zich de vraag stellen of deze achterstand door een gerichte aanpak te voorkomen is. Deze vraag kan alleen beantwoord worden door de vaardigheden van deze schrijvers onder de loep te nemen.

Leerlingvolgsysteem

In *Schrijven leer je zo!* wordt een vanuit de praktijk ontwikkeld leerlingvolgsysteem gehanteerd. Een leerlingvolgsysteem dat directe aanwijzingen geeft over bewegen, schrijven en de schrijfvorderingen van het kind. Een efficiënte aanpak van het

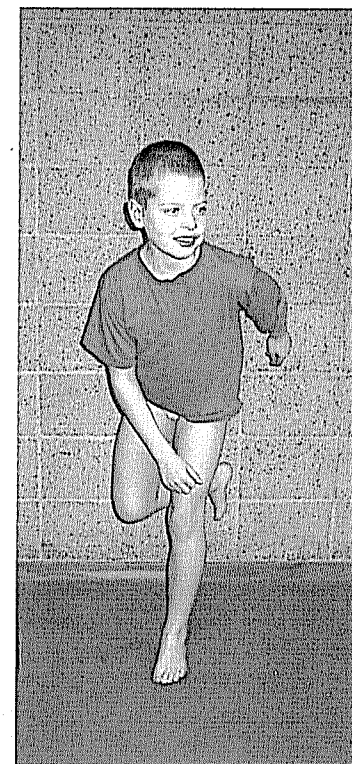

schrijven met behulp van een leerlingvolgsysteem is nodig om de genoemde schrijfproblemen te voorkomen. Om inzicht te krijgen in de ontwikkelingsmogelijkheden is het belangrijk om de ontwikkeling van de kleinmotorische vaardigheden te volgen. Het leerlingvolgsysteem dient als hulpmiddel te functioneren in het leerproces, waarbij de preventie prioriteit heeft boven de remedie.

Een signaleringsinstrument moet:

- makkelijk en vlot door de leerkracht bij de hele groep af te nemen zijn. Het instrument moet minimaal zicht geven op welke kinderen wel en welke kinderen geen schrijfproblemen vertonen;
- de mogelijkheid bieden nader onderzoek te doen door leerkracht of remedial teacher, bij die kinderen die een slecht schrijfproduct leveren;
- aangeven of een kind voldoet aan een (gemiddelde) norm; hoe groot is de achterstand bij of voorsprong op leeftijdgenoten.

Nauwkeuriger diagnostiek is mogelijk voor kinderen met schrijfproblemen die een uitvoeriger diagnose vereisen. In 1996 is onder auspiciën van de stichting 'MRT in beweging' een observatietest voor kinderen met schrijfproblemen ontwikkeld. Het doel van het schrijfinstrument is inzicht te krijgen in de (schrijf)problemen van kinderen van vier tot veertien jaar. De onderwijsgeschikte schrijfmotorische test, kortweg OSMT, is ontwikkeld door Henk Schweitzer, op basis van motorisch onderzoek bij kinderen met (schrijf)motorische problemen in het onderwijs; een onderzoek dat de stichting tijdens door haar georganiseerde cursussen gedurende een achttal jaren uitvoerde. Met behulp van de vele cursussen en op- en aanmerkingen van velen is deze observatietest verbeterd, uitgebreid en gestandaardiseerd.

Klassikaal

De zwakke schrijfprestaties van kinderen moeten de scholen toch dwingen om na te denken over de te volgen aanpak. Terwijl de ontwikkelingen in het onderwijs elkaar in sneltreinvaart opvolgen, zien we dat de ontwikkeling op het gebied van het schrijfonderwijs stil is blijven staan. Veel leerkrachten geven tegenwoordig nog op dezelfde wijze les, zoals zij het vroeger zelf hebben geleerd. In de handleidingen van veel schrijfmethoden blijkt dat het huidige schrijfonderwijs nog sterk onder invloed staat van het klassikaal onderwijs. In de praktijk treffen we vaak een leerkracht aan die voor het bord staat en aan de gehele groep dezelfde instructie geeft.

De leerkracht/kinderen:

- tekent de letter voor op het bord;
- geeft verbale ondersteuning;
- de letter wordt in de lucht geschreven;
- met de wijsvinger van de schrijfhand op de tafel,

en tot slot op papier in stappen van:

1. ongelinieerd,
2. tussen spoorlijnen,
3. op de lijn,
4. tussen hulplijnen.

Voor veel kinderen blijken deze stappen vaak een moeilijk te nemen hindernis. Binnen de huidige schrijfdidactiek wordt overwegend meteen bij het inoefenen in de schrijfschriften tussen de lijnen geschreven. Van leerlingen wordt dan ook direct verwacht dat ze schrijven als een ervaren schrijver. Het resultaat zal zijn dat ze zich onvoldoende kunnen en zullen richten op de vormaspecten. Bijsturingen zullen plaatsvinden en vooral bij de zwakke schrijvers zal er van ontspannen schrijven geen sprake zijn. De nadruk zal moeten liggen op het bevorderen van het ontspannen schrijven, waarbij gelet moet worden op:

- vormgeving,
- grootte,
- bewegingsrichting van het schrijfproduct.

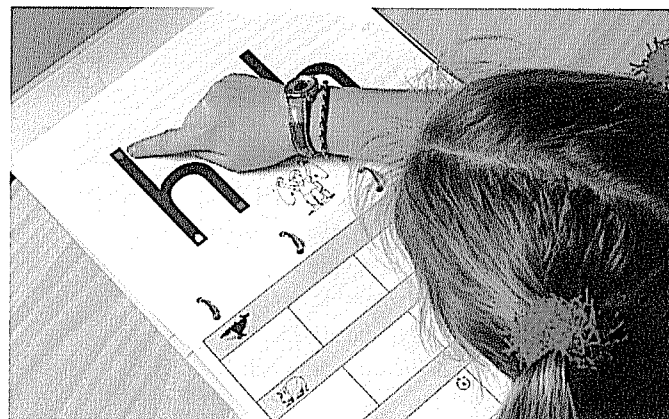
Wat is de beste manier om te leren schrijven?

Volgens onderwijspsychologen van de Universiteit van Washington (Berninger et al. 1997) blijkt dat het overtrekken en kopiëren van letters een omslachtige en niet-efficiënte manier van aanleren van de letters is. In hun onderzoek, uitgevoerd op een groot aantal scholen in de Verenigde Staten, werden verschillende lesmethoden getest die al decennia in ons schrijfonderwijs als succesvol (?) worden beoordeeld. Vraagtekens werden na afloop van het onderzoek gezet bij de zin van:

- in de lucht / op tafel schrijven,
- verbaal ondersteunen,
- overtrekken,
- natekenen van de letter,
- opbouw van ongelinieerd naar hulplijnen.

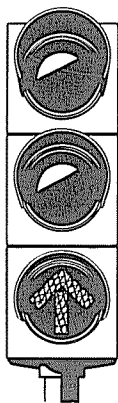
Volgens het onderzoek gingen kinderen het duidelijkst schrijven wanneer ze in de les eerst letters te zien kregen, die voorzien waren van pijltjes en/of oriëntatietekens die het bewegingsverloop aangeven.

Vervolgens werd dit beeld bedekt waarna de kinderen de letters uit het hoofd moesten opschrijven. De leerkracht noemde daarbij de letters bij naam.

Kinderen werden door de oriëntatietekens in de letter uitgedaagd na te denken over het bewegingsverloop van de letter. Wat maakt de letter tot een moeilijke letter? Waar is de in- en uitgang van de letter en waar zijn de zogenaamde keerpunten? En bij welk deel van de letter is de beweging moeilijk?

Verkeerslichtletters

Volgens het onderzoek ontstaan veel schrijfproblemen door onvoldoende automatisering van het handschrift. Vormherkenning en uiteindelijk trajectbeheersing kunnen positief beïnvloed worden door verkeerslichtletters. Door middel van deze verkeerslichtletters leren kinderen in korte tijd de lettervormen die nodig zijn om een vloeiend handschrift te ontwikkelen. De kinderen verkennen de beweging, richting en vorm van letters en cijfers. De markeringen van de verkeerslichtletter (start - terug - stop) helpen kinderen bij het verinnerlijken van het bewegings-traject. Kinderen automatiseren op deze wijze zelfstandig de basiskennis van het schrijven.

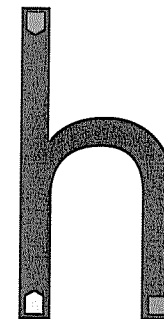
De letter h begint bovenaan bij het groene verkeerslicht. Bij het gele verkeerslicht ga je terug. Bij het rode verkeerslicht stop je. Amber leert op deze manier zelfstandig de bewegingsrichting oefenen.

Computerprogramma

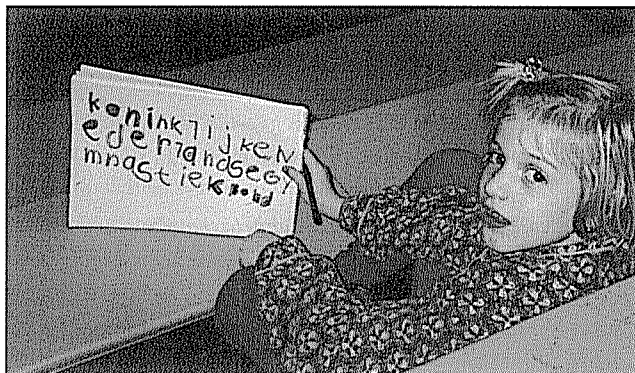
De methode *Schrijven leer je zo!* maakt gebruik van een uniek computerprogramma waarmee de kinderen zelfstandig de schrijfbeweging kunnen oefenen.

Met behulp van een speciaal ontwikkeld programma is het mogelijk dat leerlingen op verzoek een dynamische beweging van een letter op het beeldscherm van de computer zien ontstaan. Grootte en tempo kunnen evenals de verbale ondersteuning zo door de computer worden geregeld. Na of tijdens de presentatie van de letter kan de leerling met zijn of haar vinger op het beeldscherm het bewegingsverloop volgen. Het gebruik van de computer bij het ontstaan van het bewegingsverloop is voor kinderen uiterst functioneel. De gebruiker van *Schrijven leer je zo!* kiest zijn letterprogramma en is op ieder moment van de dag in staat om letters te zien ontstaan.

Schrijven en taal

Schrijven is het meest geëigende middel om taal en taalconcepten leesbaar vast te leggen. Het is daarmee het belangrijkste middel in de taalcommunicatie, buiten de gesproken taal om. Lezen en schrijven hangen samen. Door lezen en schrijven kun je plaats en tijd overbruggen. Je kunt met anderen van gedachten wisselen, ook al zijn de schrijver en de lezer niet op dezelfde plaats aanwezig. Lezen en schrijven verwijzen ook naar elkaar. Schrift wordt immers geproduceerd om gelezen te worden. Wanneer kinderen leren lezen beseffen ze al heel snel dat ze zich niet alleen kunnen uiten door te praten, maar ook door te schrijven. Een niet te onderschatten maatschappelijke tendens is dat steeds meer kinderen al op jonge leeftijd experimenteren met taal. Steeds meer kleuters kunnen al lezen en velen onder hen kunnen al wat woordjes schrijven. Leren schrijven is vanuit deze betekenisvolle context dan ook vooral functioneel.

Het schrijven van letters en woorden heeft voor kinderen grote communicatieve waarde.

Nieuwe inzichten hechten groot belang aan het leren schrijven binnen betekenisvolle contexten.

Kinderen schrijven nu woorden en zinnen die door de methodemaker zijn bedacht of die direct gekoppeld zijn aan de leesmethode.

Prachtig voorbeeld uit een methode waar kinderen de volgende woordjes dienen over te schrijven bij het aanleren en automatiseren van de letter X: **Xantippe en Xander**.

Bedenk eens een woordje met een X?

Veel kinderen weten het woord razendsnel te vinden.

Talig schrijfonderwijs

Binnen het ontwikkelingsgericht onderwijs is zichtbaar dat onderwijs vooral 'talig' dient te zijn. Veel kinderen schrijven in een tekening de woordjes die ze geleerd hebben. Al snel ontstaan korte zinnestjes of kinderen gaan verhaaltjes en brieven schrijven. Het gebruik van sleutelwoorden mag zich in een hernieuwde belangstelling verheugen. In het ontwikkelingsgericht onderwijs wordt hier veelvuldig gebruik van gemaakt. Volgens het onderzoek

van Berninger vormt het automatiseren van geheugen én motoriek de basis voor een goed handschrift en blijkt dat deze automatisering een belangrijke voorwaarde vormt voor een goede tekstproductie.

Groot belang wordt gehecht aan het leren schrijven binnen betekenisvolle contexten. Hierdoor wordt het motorische niveau gekoppeld aan de eigen gebruikstaal. Technisch schrijven en creatief schrijven worden zo gekoppeld. Een interessante integratie die het creatieve schrijven en de taalontwikkeling van de kinderen alleen maar gunstig zal beïnvloeden.

Memo

Amber is een echte schrijfster. Het memoblokje is haar favoriete schrijfmateriaal. Kleine vierkante blaadjes, die op de achterkant voorzien zijn van een handig plakstripje. Ik kom ze dan ook met grote regelmaat overal opgeplakt tegen. Op de deur van haar slaapkamer en op andere plaatsen waar je ze niet verwacht. De boodschappen zijn meestal kort, in blokletters geschreven en laten aan duidelijkheid niets te wensen over.

PAP WAAR WAS JE NOU?

XXX AMBER

Soort schrift?

Het schrijfonderwijs wordt nog steeds beïnvloed door denkwijzen die vanuit de kalligrafie, het zogenoemde schoonschrijven, zijn bedacht. Op 99% van de scholen in Nederland wordt het verbonden koordschrift aangeleerd.

*ik kan al schrijven
amber*

Veel kinderen hebben juist moeite met het uitvoeren van de schrijfbeweging van het verbonden schrift. Het maken van lussen wordt door veel kinderen als ingewikkeld ervaren. Veel letters en verbindingen van het verbonden schrift zijn complex van structuur en vereisen een vaardige bewegingstechniek. In *Schrijven leer je zo!* wordt gekozen voor het blokschrift.

Lettervormen:

- hebben een eenduidige halenstructuur;
- bevatten geen complexe overgangen;
- bevatten geen lange lettertrajecten;
- worden aangeboden vanuit een motorische moeilijkheidsgraad.

Taboe

Op veel scholen is het schrijven in blokschrift helaas nog taboe. Het is aan te raden de kinderen in blokschrift te laten schrijven. Het gaat uiteindelijk net zo snel en is beter leesbaar. Tot 1985 speelden vooral esthetische motieven bij de vormgeving van letters een rol (afgeleid van ervaringen uit de kalligrafie). Het betekende een jarenlange traditie in het leren schrijven in het verbonden schrift. De laatste jaren zien we onder invloed van de toenemende automatisering steeds meer tendensen die wijzen naar het blokschrift. Vanwege de eenvoudige bewegingsstructuur en de duidelijke overeenkomst met gedrukte letters kan het blokschrift zich verheugen op een steeds groeiende populariteit. Blokletterschrift is eenvoudig en helder van vorm en blijft zijn leesbaarheid altijd behouden. In tegenstelling tot bijvoorbeeld een snel geschreven verbonden schrift wat al snel onleesbaar wordt. Eveneens kan het gebruik van blokletters in de periode van 'ontluikende geletterdheid' een ononderbroken leerlijn voor kinderen betekenen.

Maatschappelijk nut

Ook het maatschappelijke nut van blokschrift is duidelijk. Het schrift zou zich wellicht in de nabije toekomst steeds meer kunnen gaan richten naar het snel en vlot kunnen maken van aantekeningen en/of invullen van formulieren. Een mooie brief wordt tegenwoordig eigenlijk alleen nog maar op de computer gemaakt.

Vanuit het leerlingvolgsysteem bestaat de mogelijkheid om uitgaande van de individuele mogelijkheden van het kind relevante keuzes te maken.

Vanuit zorgverbredende aspecten is het verstandig dat gekeken wordt naar het aanleren van de letters volgens een bepaalde moeilijkheidsgraad. In het merendeel van de schrijfmethode wordt daar geen rekening mee gehouden. Het eerste woordje *ik* in de leesmethode betekent na de eenvoudige letter *i*, ook het aanleren van één van de moeilijkste letters in het verbonden schrift, de *k*.

Onderwijsinhoudelijk betekent een keuze voor blokschrift tevens dat er een enorme tijdsbesparing zal plaatsvinden.

Letterverbindingen hoeven niet meer aangeleerd te worden en vooral de hoofdletters zijn eenvoudiger te realiseren.

Tussen lijntjes?

De meeste schrijfmethoden hanteren een liniatuur die voor veel schrijvers remmend en frustrerend werkt. Het kind moet veel bijsturen om zijn individuele lettergrootte aan te passen aan de liniatuur c.q. hulplijntjes van het methodeschrift.

De leerlingen worden zodoende gedwongen kleiner of groter te schrijven dan hun motorische (on)mogelijkheden toelaten.

In *Schrijven leer je zo!* wordt voor het eerst met kleurstroken gewerkt, waar de kinderen tussen moeten schrijven. Een absolute

noviteit op het gebied van het leren schrijven. Het onnatuurlijke en verkrampte bewegen kan zo voorkomen worden.

Rompletters worden door de leerlingen in de witstroken geschreven. De letters met een bovenstok in het lucht-(blauwe) vlak. De letters met een onderstok in het grond-(groene) vlak. De sleutelwoorden lucht en grond geven de kinderen veel steun bij het leren automatiseren van de vorm van de letters.

Binnen de remedial teaching werd al in kleine kring gebruik gemaakt van zogenoemde grijsstroken; met overigens goede resultaten.

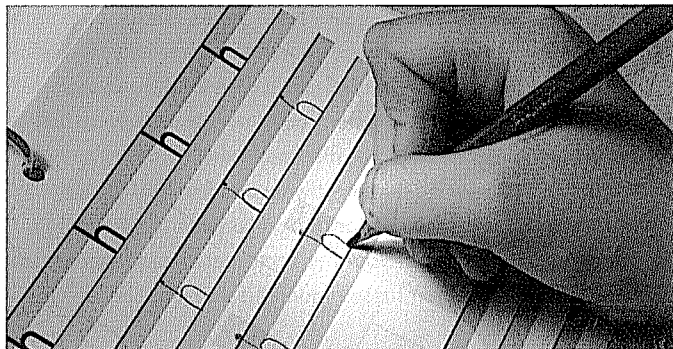
De kleurstroken kunnen in de opbouw naar de liniatuur in de schrijfschriftjes als tussenstap worden gebruikt.

Het startbalkje aan het begin van de regel geeft helder aan waar te beginnen en zorgt bij beginnende schrijvers voor veel duidelijkheid.

Een grondlijn (vet) (op de groene lijn) biedt de steun die nodig is om op één lijn te schrijven. Tevens vormt het een prima oriëntatiepunt van waaruit de leerlingen kunnen starten. Het bovengebied van de regel is wat donkerder (blauw) en voorzien van een nog dikkere bovenlijn.

Uit onderzoek is gebleken dat een donkere bovenlijn als oriëntatielijn veel meer steun biedt bij het bepalen van de richting dan een donkere onderlijn.

Uit oogfysiologisch onderzoek is gebleken dat bij veel kinderen eerder bijsturingen (foutjes) in het bovengebied plaatsvinden dan in het ondergebied.

Het donker wordende raster en de vette bovenlijn geven de steun die nodig is om binnen het gebied te kunnen blijven werken.

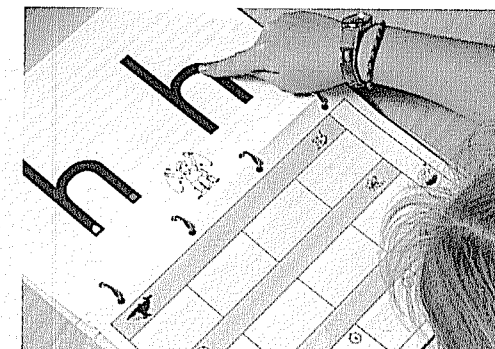
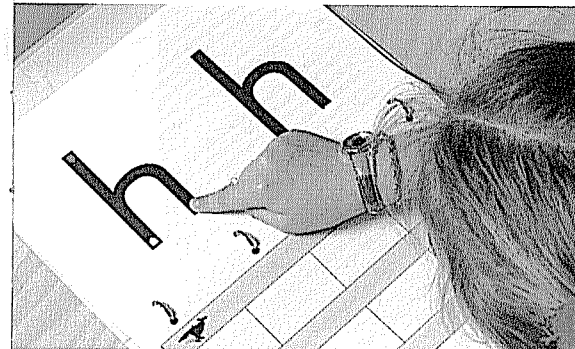
Succesvolle methode

Het meest succesvol is de beproefde methode waarbij kinderen in de les een letter te zien krijgen, die is voorzien van oriëntatie-tekens die de schrijfbeweging aangeven. Vervolgens oriënteren zij zich op de bewegingsvoorstelling en trachten zij de beweging te verinnerlijken. Hierna wordt de letter afgedekt en wordt gevraagd de letter uit het hoofd na te tekenen. Vervolgens kunnen zij zich weer oriënteren op de letter en zich afvragen of het geschreven resultaat voldoet. De docent noemt daarbij steeds de letter bij naam.

In *Schrijven leer je zo!* wordt deze succesvolle methode op een speelse wijze toegepast. Twee identieke letters zijn zichtbaar. Eén letter is voorzien van de verkeerslichten die het bewegingsverloop aangeven. De kinderen kunnen zelfstandig met behulp van de wijsvinger op een eenvoudige manier het lettertraject volgen. Hierna volgt de proef op de som. Lukt het nu ook zonder de hulp van de verkeerslichten?

Tot slot worden de letters gedeeltelijk afgedekt.

De blauwe flap zorgt ervoor dat de verkeerslichtletter in zijn geheel wordt afgedekt, terwijl het oranje gedeelte de letter nog transparant laat zien.

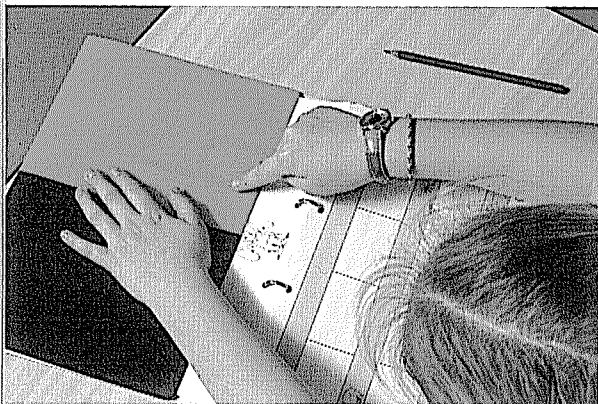
Het is voor kinderen een uitdaging om de letter nu nog te ontdekken en de schrijfbeweging optimaal uit te voeren. Het is zelfs mogelijk de letter met een whiteboardstift over te trekken.

Een uitstekende manier om te controleren of het bewegingsverloop voldoende geautomatiseerd is, is wanneer gevraagd wordt de letter eens met de ogen dicht in de lucht te tekenen. Voor kinderen een spannende ervaring en zeer leerzaam. Dit zogenoemde visualiseren geeft indien regelmatig en correct toegepast een hoog leerrendement.

Geheugen en motoriek

Deze aanpak, waarbij automatisering van geheugen en motoriek de bouwstenen vormen voor een goed handschrift, kan uitstekend gecombineerd worden met een aanpak die Henk Schweitzer in zijn werk met kinderen met schrijfproblemen heeft ontwikkeld. Een aanpak waarbij extra aandacht is voor motorplanning en motorprogrammering.

Deze specifieke schrijfoefeningen, met een potlood uitgevoerd, zorgen voor een optimale aanpak van het ontspannen leren schrijven van de letters.

Oefenen op ongelinieerd papier is verplicht. De leerling kan na het verinnerlijken van de bewegingsrichting aan de hand van het voorbeeld, al zijn aandacht richten op het afleggen van een goed traject en natuurlijk op de meest ideale vorm. Vervolgens schrijven de leerlingen met variaties van grootte, dikte en snelheid. De leerling kan een aantal malen achter elkaar oefenen, waarbij hij kan aangeven welke letter het best gelukt is.

Motorplanning en motorprogrammering

De motorprogrammering wordt hierdoor geactiveerd zich beter in te stellen. Door het wisselen van grootte worden kinderen uitgedaagd en wordt er een sterk beroep gedaan op het zogenoemde vormweten en door het kleiner schrijven juist weer op het zogenoemde ballistisch bewegen.

Door kinderen dik en dun te laten schrijven met een potlood leren ze om te gaan met kracht- en drukregulatie.

Door het schrijven in een lager en hoger tempo leert het kind zich op een wisselende schrijftaak in te stellen en de schrijfbeweging te automatiseren.

Door de uitdagende aspecten in deze schrijfdidactiek: **kan je nog dunner? sneller? kleiner?** leren kinderen met plezier hun individuele mogelijkheden ontdekken. Door dit motorische principe zal de natuurlijke motorische coördinatie zich soepel kunnen ontwikkelen. Er wordt continu een appel gedaan op het bewegingsgevoel. Kinderen die van nature erg groot/met té veel druk of langzaam schrijven kunnen door de variatie van de oefeningen proberen bij het schrijven letters te leren verkleinen/druk op het potlood te verminderen en of sneller te schrijven. Dit alles in het kader van het zoeken naar de motorische mogelijkheden van het kind.

Spannend spel

Door de letter steeds te verbergen, wordt een groot beroep gedaan op het geheugen. Hoe zag de letter er precies uit? Tevens ontstaat er een spannend spel, waardoor de nieuwsgierigheid van de kinderen wordt gewekt.

Wanneer de letter verdwijnt, dient een opdracht met potlood te worden uitgevoerd (in de daarvoor bestemde vakjes).

Oriëntatie op groot en klein: van walvis naar muis

maak de letter nu eens groot;
maak de letter nu eens klein;
maak de letter nu eens tussen groot en klein in;
maak de letter nu kleiner dan klein.

Kies nu van alle grote en kleine letters de letter die jij het beste op het voorbeeld vindt lijken.

En vertel vooral waarom. Na iedere poging is het belangrijk dat er reflectie plaatsvindt over het resultaat.

En welke vind je nu het mooiste?

Teken een lachend poppetje of zonnetje bij die letter die het best gelukt is in het grote en kleine traject.

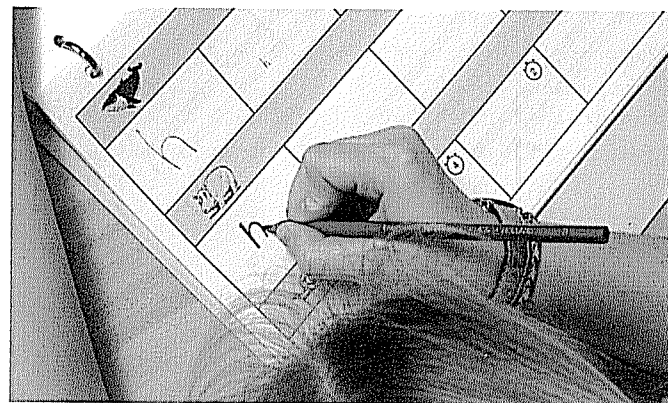
Oriëntatie op dik en dun: van nijlpaard naar mug

maak de letter nu eens dik (vet);
maak de letter nu eens dun (licht);
maak de letter nu eens tussen dik en dun in;
maak de letter nu dunner dan dun.

Kies nu van alle dikke en dunne letters de letter die jij het beste op het voorbeeld vindt lijken.

En vertel vooral waarom. Na iedere poging is het belangrijk dat er reflectie plaatsvindt over het resultaat.

En welke vind je nu het mooiste?

Oriëntatie op langzaam en snel: van slak naar haas

maak de letter nu eens in zes tellen.
maak de letter nu eens in vier tellen;
maak de letter nu eens in twee tellen.

De leerkracht telt hardop mee. Eerst wordt er geoefend op de grote letter, met de wijsvinger over de letter heen en daarna met potlood al schrijvend in het vakje van de slak.

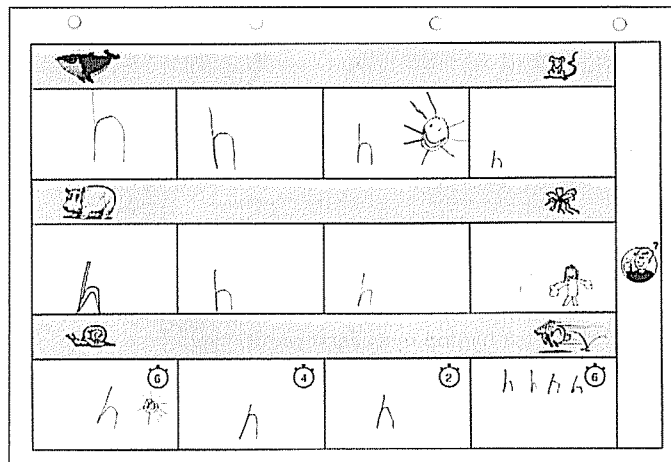
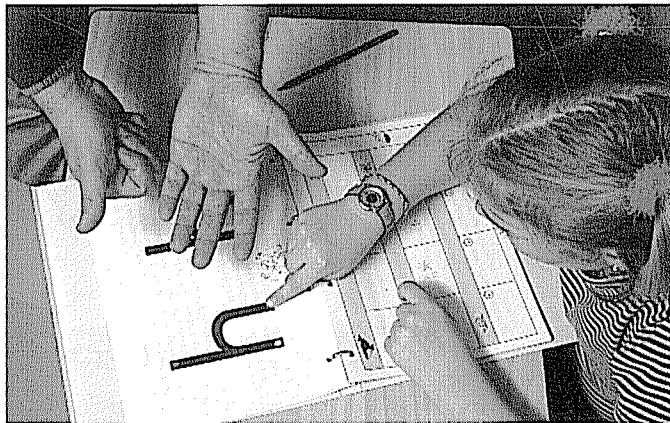
Wedstrijdje tegen de klok

Maak zoveel mogelijk letters in zes tellen.

Tel je letters en probeer je record te verbeteren.

Geef na afloop aan welke letter het mooiste was, maar ook in welk ritme je het prettigst hebt gewerkt.

Het kan namelijk heel verschillend zijn en geeft ook veel informatie over de motorische vaardigheid.

Kleurenrasters

De kleurenrasters geven alle mogelijkheden om de structuur van de letter op een eenvoudige manier te leren. Het groene verkeerslicht geeft eenvoudig aan waar te starten.

De voorbeeldletters h staan op de bovenste regel.

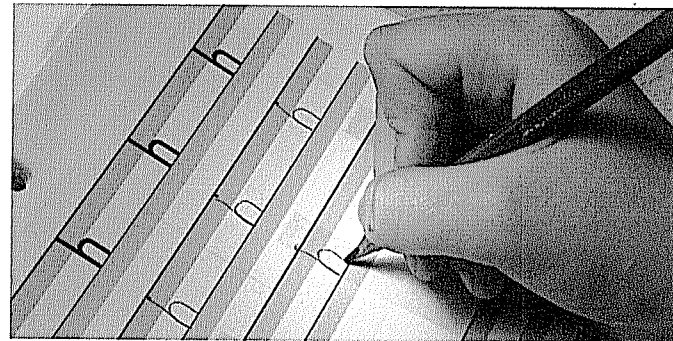
Het kind zal niet snel afgeleid worden omdat de letters in het bovengebied zijn weergegeven, hetgeen een rustig beeld zal opleveren.

Door de kleurvvlakken is het eenvoudig te zien tot hoever de stok van de h gaat.

Regel 1: dient als voorbeeld, de letters mogen beslist niet overgetrokken worden.

Regel 2: de groene startpunt geeft eenvoudig aan waar te starten.

Regel 3: het kind zal hier moeten kiezen waar te starten. Aangeraden wordt eerst zelf de startpunten in te tekenen en daarna de letter te maken. Later lukt het misschien om de letter zonder startpunten te maken.

Regel 4: hier mogen alle letters herhaald worden die al beheerst worden.

Regel 5: hier bestaat de mogelijkheid om sleutelwoorden te oefenen, die wel of niet gekoppeld zijn aan een eventuele leesmethode.

Bijvoorbeeld ik of dief.

Regel 6: hier mogen eigen woordjes worden geschreven.

Betekenisvolle woordjes, teksten enzovoort.

Motorisch college

Ook tijdens het werken met de kleurenrasters komt het reflectiemoment terug. Geef in iedere regel of na ieder blok aan, welke letter of welk woord in jouw ogen het mooiste is gelukt.

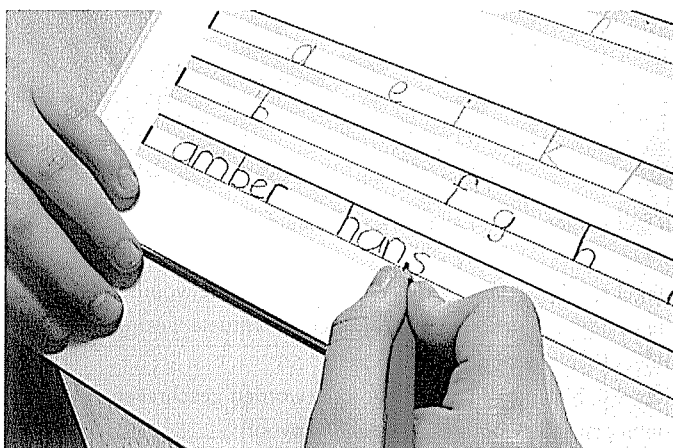
Teken er een vlaggetje/zonnetje bij.

Wanneer kinderen in eerste instantie worden geconfronteerd met deze manier van werken, zullen ze nog weinig verbale reflectie geven. Sommigen zijn in staat om na een periode van oefenen een motorisch college te geven over de vormaspecten van de letter.

Het werken met potlood is bij deze manier van werken verplicht. Het potlood geeft alle mogelijkheden om bij te sturen en op een soepele manier om te gaan met allerlei kleinmotorische opdrachten.

Zeg Amber! Waarom vind jij die letter het mooist?

Nou, omdat bij deze letter het boogje mooi rond is.

Motorische oefeningen

Op ieder letterblad staat een motorische oefening aangegeven.

Deze motorische oefeningen zijn bedoeld om een correcte schrijfhouding direct te corrigeren en/of te verbeteren.

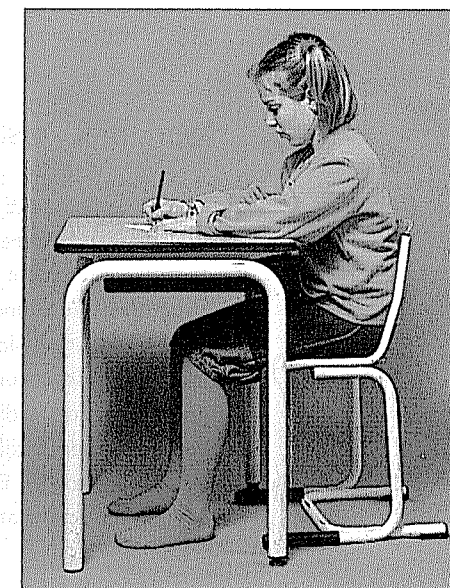
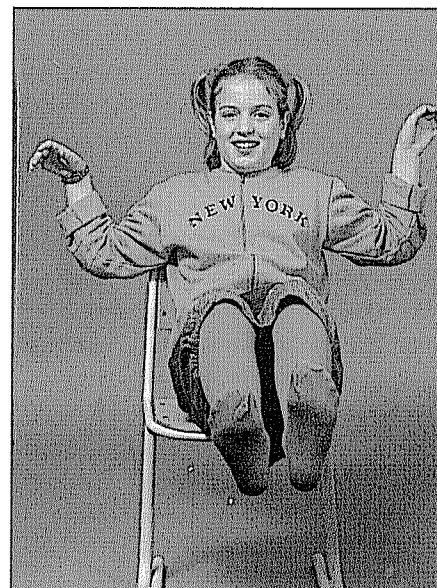
Indirect worden spierspanning en statisch evenwicht geoefend.

De oefeningen zijn speels van opzet.

Als bewegingstussendoortjes zijn ze in de les van grote waarde.

Aanleren van een correcte zithouding en schrijfbeweging

In *Schrijven leer je zo!* is een systeem ontwikkeld, waarmee kinderen, door het doen van specifieke motorische oefeningen, bewust ervaren wat een correcte schrijfhouding precies inhoudt. Aan de hand van voorbeeldkaarten leren ze met behulp van zogenoemde steun- en oriëntatiepunten de juiste zithouding ervaren.

Evaluatie

In *Schrijven leer je zo!* wordt uitgebreid aandacht besteed aan het evaluatie- en reflectieproces.

Onmiddellijk feedback krijgen en zelf je eigen motorische proces analyseren, werkt sterk stimulerend op de schrijfontwikkeling.

Evaluatie is noodzakelijk om de kwaliteit te kunnen verbeteren.

Uiteraard komt evalueren in alle schrijfmethoden aan bod, alleen is er te weinig eenduidigheid.

In de meeste schrijfmethoden wordt het evalueren door de leerkracht gedaan. Het evalueren door leerlingen blijkt een uitstekende manier van evalueren te zijn.

Door het zogenoemde coöperatieve leren worden kinderen uitgedaagd om over hun eigen prestaties en die van anderen na te denken en te reflecteren. Op den duur leidt het regelmatig doorspreken van de evaluatiegegevens tot een kritische en positieve leerhouding.

Hoe anders gaat het vaak in de praktijk. In veel gevallen worden de schriftjes nagekeken en de volgende dag pas aan de kinderen teruggegeven. Vaak met krullen, maar ook regelmatig vol rode strepen met op- en aanmerkingen.

Werk niet zo slordig!

Doe nu eens je best!

Vaak worden kinderen geconfronteerd met wat niet goed ging. Meer leerrendement is te verwachten wanneer kinderen structureel aan kunnen geven wat wel gelukt is.

In de werkbladen van *Schrijven leer je zo!* wordt deze positieve feedbackstrategie consequent toegepast. Het nevenstaande pictogram nodigt de leerling uit het mooiste resultaat te kiezen. Veel volwassenen kijken niet altijd met plezier terug op de schrijflessen van vroeger. Een onvoldoende voor schrijven op je rapport bevordert de motivatie en het plezier in schrijven zeker niet.

De aanpak in *Schrijven leer je zo!* geeft blijk van een opbouwende en positieve aanpak, waarmee kinderen structureel kunnen werken aan het verwerven van hun eigen competentie.

Schrijven leer je zo!

- wijst de weg naar een soepel en ontspannen handschrift;
- is het logische vervolg op *Schrijven zonder pen*;
- signaleert knelpunten in het schrijfonderwijs en het gebruik van schrijfmethoden;
- biedt een nieuwe visie op schrijfonderwijs;
- hanteert een innovatieve schrijfdidactiek voor het aanleren van de schrijfbeweging;
- geeft aanwijzingen voor het omgaan met ontwikkelingsverschillen;
- hanteert een handig gedigitaliseerd programma voor op de computer;
- introduceert een leerlingvolgsysteem met toepassingen voor uitgebreide individuele diagnostiek;
- koppelt diagnostiek aan handelingsplanning;
- introduceert een interactief schrijfprogramma voor op de computer, waarmee kinderen letters zien ontstaan en de bewegingsvoorstelling eenvoudig leren;
- presenteert unieke nieuwe leermaterialen;
- introduceert alternatieven om tussen lijntjes te werken;
- is een verantwoord programma voor en uit de praktijk;
- biedt ontwikkelingskansen door het introduceren van een adaptief schrijfprogramma;
- biedt zowel preventieve als remediërende oefenstof;
- biedt de gelegenheid om zowel zelfstandig als in groepsverband te oefenen;
- ziet coöperatief leren als een belangrijke stimulans;
- biedt een kijk op de ontwikkeling van de motoriek als voorbereiding op het schrijven;

- ziet motorische ondersteuning als een belangrijk middel in het ondersteunen van het schrijfproces;
- maakt gebruik van een talige aanpak;
- maakt gebruik van de nieuwste motorische programma's;
- integreert motorische oefeningen;
- bevordert dialogisch onderwijs;
- is speels van opzet;
- maakt het mogelijk de lettervolgorde aan te passen aan uw wensen;
- heeft een doordacht organisatiemodel, waarin differentiatie mogelijk is.

Geschikt voor linkshandigen

De indeling van de werkmap maakt het mogelijk voor linkshandigen eenvoudig te schrijven. Zij ondervinden geen last van de ringband en krijgen met gerichte adviezen eveneens een vlot en leesbaar geschreven handschrift.

Kerdoelen

Met de methode *Schrijven leer je zo!* beschikt uw school over een leermiddel dat nauw aansluit bij de nieuwe kerndoelen.

Het is een schrijfmethode die ervan uitgaat dat vlot en leesbaar leren schrijven nodig blijft in een tijd van automatisering en informatisering.

Een schrijfmethode die bestaat uit een geheel van activiteiten en materialen die voor het ontspannen leren schrijven van belang zijn.

Het is een middel dat de leerkracht kan gebruiken bij de voorbereiding, uitvoering en evaluatie van een les of reeks lessen.

Een plan of programma waarin doelen staan vermeld, die op korte of lange termijn worden nagestreefd en waarin middelen en wegen zijn opgenomen en uitgewerkt om die doelen te bereiken.

Doel van deze schrijfmethode:

Het aanleren van een goed leesbaar handschrift, dat er verzorgd uitziet en dat in een vlot tempo geschreven kan worden.

Om hiernaartoe te werken, dient het schrijfgedrag en schrijfsresultaat regelmatig geobserveerd te worden. Halfjaarlijkse toetsingsmomenten met behulp van het leerlingvolgsysteem en letterdictees zijn vooral bedoeld om een beeld te krijgen van individuele leerlingen.

Motto: Schrijven zegt meer!

Domeinen en kerndoelen

Het onderwijs in schrijven is erop gericht dat de leerlingen:

- het schrijven op een ontspannen manier kunnen toepassen;
- in staat zijn zelfstandig en zonder methodevoorbeeld de schrijffletter, hoofdletters en cijfers in blokschrift uit het hoofd te schrijven;
- gedurende een bepaalde tijd (bij andere vakken ook) in een vlot tempo kunnen schrijven;
- zelfstandig in staat zijn hun handschrift te beoordelen op kwaliteit.

Het schrijfonderwijs krijgt in verschillende jaargroepen andere accenten. Daarbij zijn drie domeinen te onderscheiden:

- motorisch-technische vaardigheid;
- grafische vormgeving;
- versnelling schrijftempo.

Tijdens het proces van het leren schrijven doorlopen de kinderen verschillende fases.

Leerstofoverzicht

1. Ontwikkeling van de motoriek en voorbereidend schrijven in groep 1 en 2

- Ontwikkeling grote en kleine motoriek.
Verantwoording door gebruik programma en materialen uit *Schrijven zonder pen*.
- Aanleren goede zithouding, papierligging en potloodhantering.
Verantwoording door gebruik programma en materialen *Schrijven zonder pen* en *Schrijven leer je zo!*
- Voorbereiden op het schrijven door middel van schrijfvormen.

2. Aanvankelijk schrijven groep 3

- aanleren en inoefenen goede zithouding, papierligging en potloodhantering;
- bevorderen arm-, hand- en vingermotoriek;
- bevorderen oog-handcoördinatie;
- aanleren en inoefenen letters/cijfers/leestekens;
- aanleren en inoefenen blokschrift;
- leren schrijven tussen kleurvlakken;
- kritisch beoordelen eigen handschrift en van anderen.
Verantwoording door gebruik programma en materialen *Schrijven zonder pen* en *Schrijven leer je zo!*

3. Aanvankelijk schrijven groep 4

- schrijven met een goede zithouding, papierligging en potloodhantering;
- bevorderen arm-, hand-, en vingermotoriek;
- inoefenen blokschrift;
- aanleren en inoefenen hoofdletters;
- cijfers/leestekens schrijven;
- kritisch beoordelen eigen handschrift en van anderen;
- leren schrijven tussen kleurvlakken.
Verantwoording door gebruik programma en materialen *Schrijven zonder pen* en *Schrijven leer je zo!*

4. Voortgezet schrijven in groep 5

- schrijven met een goede zithouding, papierligging en potloodhantering;
- bevorderen arm-, hand- en vingermotoriek;
- inoefenen blokschrift;
- cijfers/leestekens schrijven;
- leren schrijven tussen liniatuur;
- schrijven van lange woorden;
- kritisch beoordelen eigen handschrift en van anderen.

5. Voortgezet schrijven in groep 6

- kritisch beoordelen eigen handschrift en van anderen;
- automatiseren van het schrift;
- kennismaken met temposchrijven;
- schrijven van lange woorden.

6. Voortgezet schrijven in groep 7

- kritisch beoordelen eigen handschrift en van anderen;
- automatiseren van het schrift;
- schrijven op tempo;
- schrijven van lange woorden.

7. Voortgezet schrijven in groep 8

- kritisch beoordelen eigen handschrift en van anderen;
- automatiseren van het schrift;
- schrijven op tempo;
- schrijven van lange woorden en zinnen.

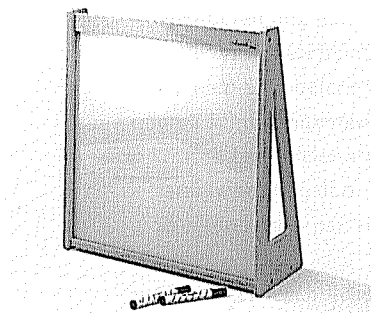
Materiaaloverzicht

Groepen 1, 2, 3 en 4

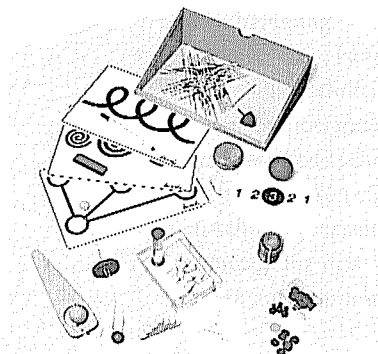
Programma en materialen uit *Schrijven zonder pen*.

- Map *Schrijven zonder pen* (verkrijgbaar bij Bekadidact te Baarn).

- Stereobord met twee stiften (verkrijgbaar bij Nienhuis Educational te Zelhem).

- Motokist met inhoud (verkrijgbaar bij Nienhuis Educational te Zelhem).

Groepen 2, 3 en 4

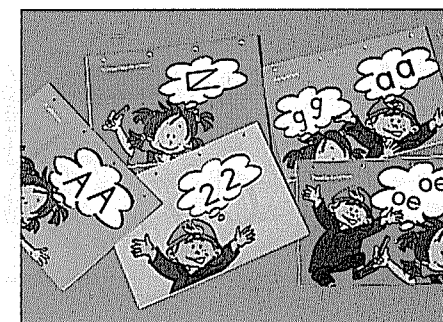
- Bewaarmap *Schrijven leer je zo!*
- Werkmap *Schrijven leer je zo!* (verkrijgbaar bij Elsevier te Maarssen).

Inhoud:

- set voorbereidende vormen blokschrift;
- set cijfers;
- set rompletters blokschrift;
- set tweetekensklanken blokschrift;
- set hoofdletters;
- scheurblok blanco rasters (in voorbereiding).

Extra's

- Letter- en cijferwandplaten.
- Letter- en cijferkaarten.
- Schrijfboekjes groepen 5, 6, 7 en 8 (in voorbereiding).
- Handleiding.
- Leerlingvolgsysteem (in voorbereiding).
- Computerprogramma met letterkeuzemenu (in voorbereiding).
- Schrijfhouding wandkaarten (in voorbereiding).

Bewegingstussendoortjes

In het huidige onderwijs wordt weinig aandacht besteed aan het verwerven van motorische vaardigheden. In *Schrijven leer je zo!* wordt het consequent anders aangepakt. De bewegingstussendoortjes vormen een vast onderdeel van de schrijfles. Ze zijn terug te vinden in de letterwerkbladen die de kinderen dagelijks

gebruiken. Kinderen en leerkracht kunnen er eenvoudigweg niet omheen. De oefeningen komen tegemoet aan een grote behoefte bij leerkrachten om op een gerichte en verantwoorde manier bewegingsvaardigheden voor de ontwikkeling van schrijfhouding en schrijfbeweging aan te bieden. Doordat de oefeningen eenvoudig van opzet zijn en geen specifiek materiaal vereisen, zijn ze gemakkelijk op een stoel of aan een tafel uit te voeren.

Ruitenwisperbeweging

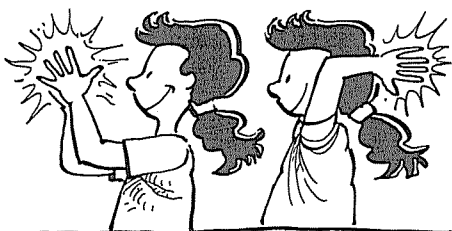
Draai om

Bruggetje

Wiebelzitten

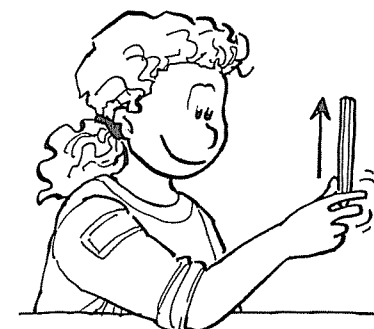
Klap voor en achter

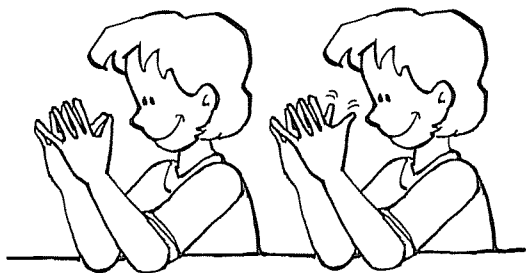
Verkeersagent

Achterom

Potloodklimmen

Bidden

Lange Jan

Duimendraaien

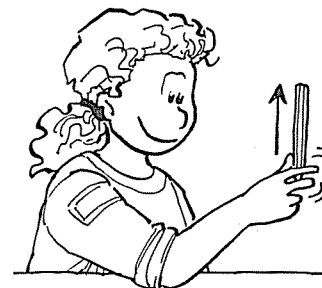

Pols los

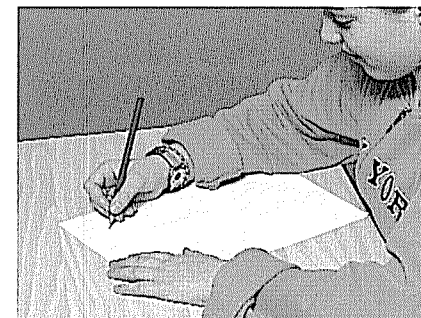
Houding en beweging, een stap verder!

In *Schrijven leer je zo!* worden houding en beweging niet als randvoorwaarden gezien, maar als primaire voorwaarden in het schrijfproces. Hiervoor is een stappenplan ontwikkeld voor het op een speelse wijze aanleren van een goede schrijfhouding en schrijfbeweging. Niet in corrigerende zin zoals in veel schrijfmethodeken wordt gedaan, maar in positieve zin ervaren de kinderen door het doen van motorische oefeningen bewust wat een juiste schrijfhouding inhoudt. In de groepen 1 en 2 wordt met behulp van de oefeningen uit *Schrijven zonder pen* spelenderwijs aandacht besteed aan zithouding, schrijfhouding en pengreep. Bij de groepen 3 en 4 vindt de oriëntatie stapsgewijs plaats, voorafgaande aan de schrijf oefeningen in de schrijfmap. Aan de hand van voorbeeldkaarten leren ze met behulp van zogenoemde steun- en oriëntatiepunten de juiste zithouding ervaren. Elke stap is gekoppeld aan een motorische oefening die in direct verband staat met het aandachtspunt.

De motorische oefening **wiebelzitten** is bijvoorbeeld gekoppeld aan het aandachtspunt **zithouding**. De oefening **potloodklimmen** aan het aandachtspunt **aanleren van een juiste pengreep**.

Potloodklimmen

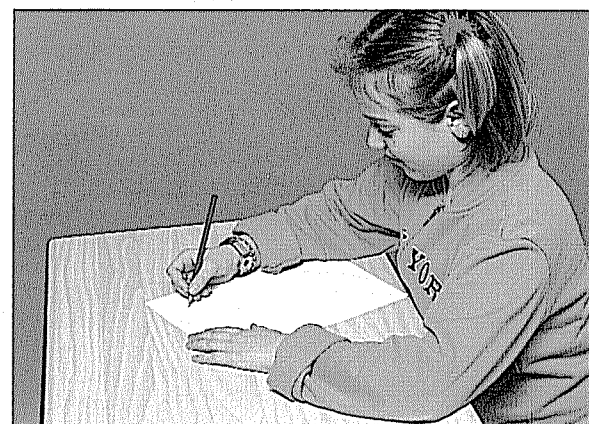
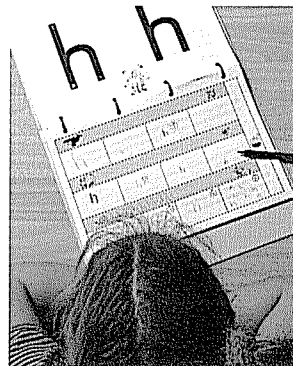
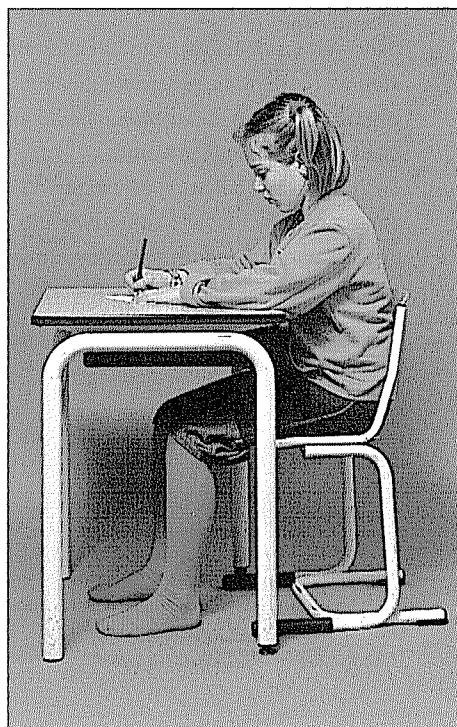
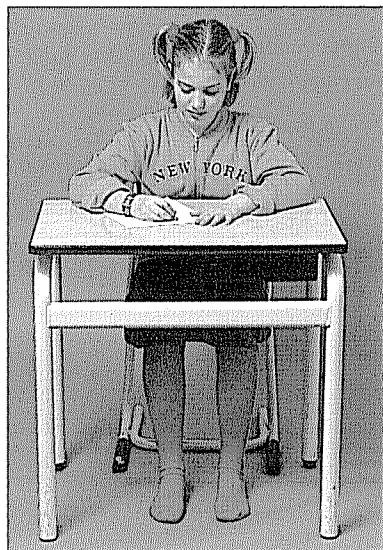

Aanleren van een juiste pengreep

Heen en weer

Aanleren van een juiste zithouding

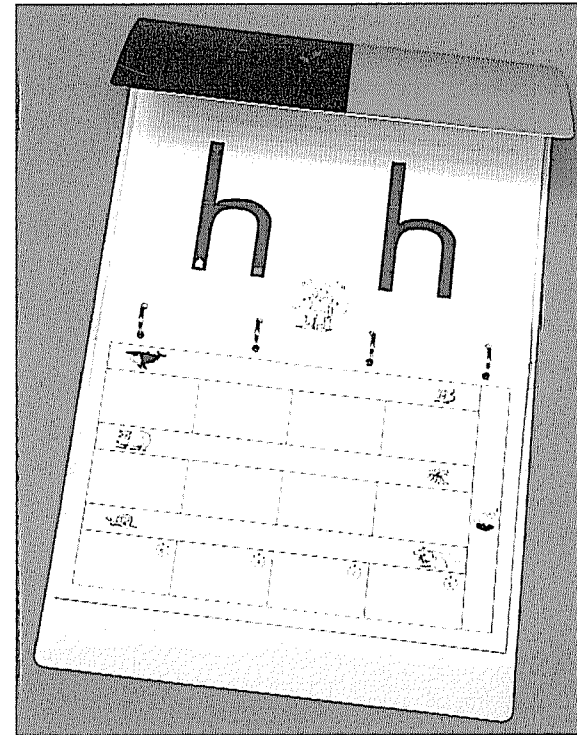
Schriftligging

De schrijfmap van *Schrijven leer je zo!* biedt veel mogelijkheden. De schrijfvoorbeelden worden in de werkmap consequent aangeboden in het bovengebied. Het geeft een rustig beeld, wat het leerproces zeker zal vereenvoudigen.

Een ander niet onbelangrijk voordeel is dat de kinderen zo dicht mogelijk bij hun romp leren schrijven. Vooral beginnende schrijvers schrijven het liefst zo dicht mogelijk bij hun romp. Dat is motorisch gezien namelijk veel eenvoudiger te realiseren.

Lesbeschrijvingsvoorbeeld

aanleren van de letter h

Oriëntatie op het bewegingsverloop

De kinderen nemen het werkblad met de letter h van de werkmap voor zich. Het werkblad bestaat uit twee identieke letters h. De linkerletter is voorzien van verkeerslichten. De rechterletter heeft geen verkeerslichten. U wijst op het voorbeeld van de letter h links bovenaan de pagina. U vertelt de kinderen dat ze met behulp van de verkeerslichten kunnen zien wat de juiste schrijfrichting

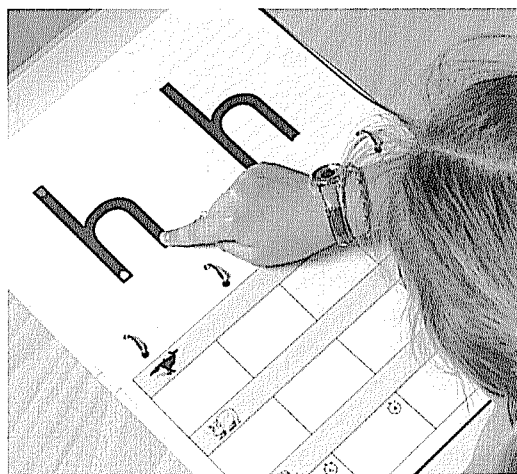
van de letter is. De letter h begint bovenaan bij het groene verkeerslicht. Bij het gele verkeerslicht ga je terug. Bij het rode verkeerslicht stop je. De leerling volgt met de wijsvinger de bewegingsrichting van de letter.

U wijst op de rechterletter zonder verkeerslichten en vertelt dat dit de letter h is zoals hij geschreven moet worden. Hierna volgt de proef op de som. De leerling probeert nu de bewegingsrichting uit op de letter zonder verkeerslichten. Ondertussen kan de leerling bij de verkeerslichtletter nog even meekijken.

Lukt het niet dan kan de verkeerslichtletter met behulp van de leerkracht nogmaals worden geanalyseerd.

De flap van de werkmap wordt nu over de voorbeelden heen gelegd. Het blauwe gedeelte zorgt ervoor dat de verkeerslichtletter in zijn geheel wordt afgedekt, terwijl het oranje gedeelte de letter nog transparant laat zien.

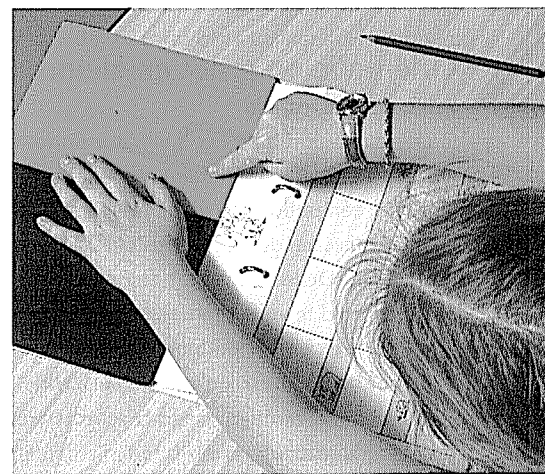
Het is voor kinderen een uitdaging om de letter nu nog te ontdekken en de schrijfbeweging op de juiste wijze uit te voeren. Het is zelfs mogelijk de letter met een whiteboardstift voor de zekerheid nog eens over te laten trekken.

Visualiseren

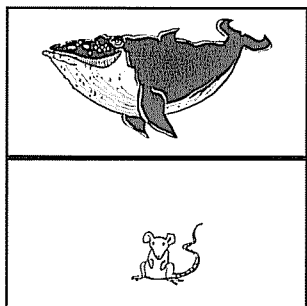
Nu wordt gebruikgemaakt van het visualiseren van de bewegingsrichting. Een uitstekende manier om te controleren of het bewegingsverloop voldoende geautomatiseerd is. De leerling wordt gevraagd de letter met de ogen dicht in de lucht te tekenen. Voor kinderen een spannende ervaring en zeer leerzaam. Wanneer het visualiseren regelmatig wordt toegepast, zorgt het voor een positief effect op het leerproces.

Na het verinnerlijken van de bewegingsrichting kan het kind al zijn aandacht richten op het afleggen van een goed traject en natuurlijk op de meest ideale vorm.

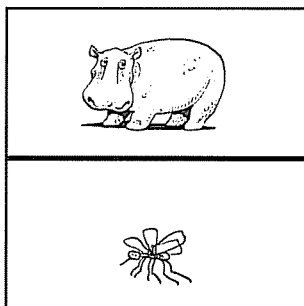

Spannend spel

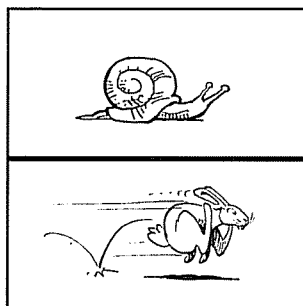
Door de voorbeeldletters te verbergen ontstaat er een spannend spel. De leerlingen worden uitgedaagd na te denken over de bewegingsrichting van de letter en de lettervorm. Hoe zag de letter er precies uit? De leerling kan al zijn aandacht richten op het afleggen van een goed traject en natuurlijk op de meest ideale vorm. Vervolgens schrijven de leerlingen met variaties van grootte (walvis-muis), dikte (nijlpaard-mug) en snelheid (slak-haas).

grootte

dikte

snelheid

Oriëntatie op groot en klein: van walvis naar muis

De leerling bekijkt het lettervoorbeeld voor zich met een potlood in de hand. De leerling moet aandachtig kijken en onthouden. De leerling krijgt de opdracht het voorbeeld te verbergen en de letter zo goed als het kan met potlood in het daarvoor bestemde vakje te schrijven. Na iedere poging wordt gevraagd te reflecteren op het resultaat.

Klaar? Kijk terug! Gelukt?

Opdrachten:

- maak de letter nu eens groot;
- maak de letter nu eens klein;
- maak de letter nu eens tussen groot en klein in;
- maak de letter nu kleiner dan klein.

Kies nu van alle grote en kleine letters de letter die jij het beste op het voorbeeld vindt lijken. En vertel waarom.

Teken een lachend poppetje of zonnetje bij die letter die het best gelukt is in het grote en kleine traject.

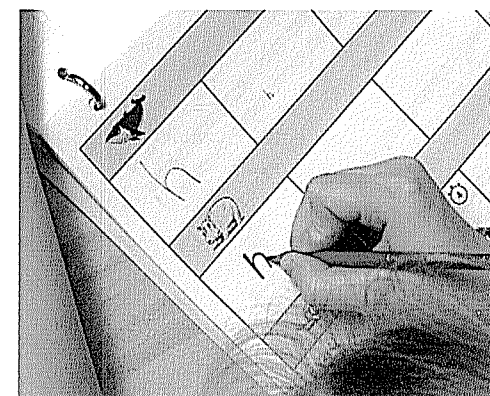

Oriëntatie op dik en dun: van nijlpaard naar mug

maak de letter nu eens dik (vet);
maak de letter nu eens dun (licht);
maak de letter nu eens tussen dik en dun in;
maak de letter nu dunner dan dun.

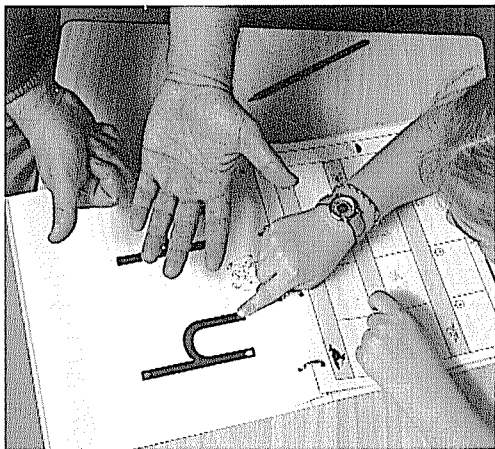
Kies nu van alle dikke en dunne letters de letter die jij het beste op het voorbeeld vindt lijken. En vertel waarom. Na iedere poging is het belangrijk dat er reflectie plaatsvindt over het resultaat.

En welke vind je nu het mooiste? Teken een lachend poppetje of zonnetje bij die letter die het best gelukt is in het dikke en dunne traject.

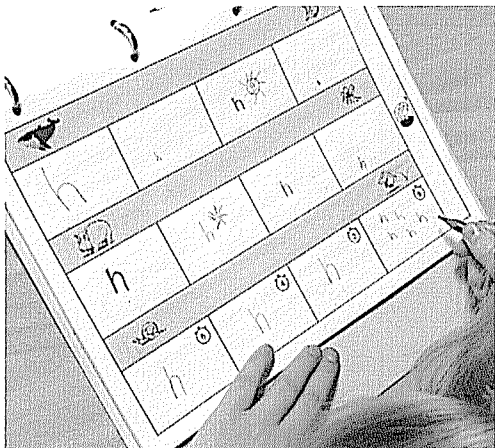

Oriëntatie op langzaam en snel: van slak naar haas

U laat met uw wijsvinger zien dat u precies in zes tellen de letter kan volgen en maken. De leerlingen krijgen de volgende opdracht: maak de letter nu eens in zes tellen.

De leerkracht telt hardop mee. Eerst wordt er geoefend op de grote letter, met de wijsvinger over de letter heen en daarna met potlood al schrijvend in het vakje van de slak. Maak de letter nu eens in vier tellen; maak de letter nu eens in twee tellen.

Wedstrijdje tegen de klok

Maak zoveel mogelijk letters in zes tellen.

Tel je letters en probeer je record te verbeteren.

Geef na afloop aan welke letter het mooiste was, maar ook in welk ritme je het prettigst hebt gewerkt.

Bewegingstussendoortje

Op het werkblad waar de voorbeeldletter op wordt aangeboden staat een illustratie van een motorische oefening; een zogenoemd bewegingstussendoortje.

In *Schrijven leer je zo!* wordt bijna dagelijks aandacht besteed aan het aanleren van motorische vaardigheden.

Het speels doen van deze oefeningen bevordert de motorische ontwikkeling en beïnvloedt zo het schrijfproces en uiteindelijk het schrijfsresultaat. Een belangrijke factor hierbij is de stimulans die uitgaat van het met succes uitvoeren van de oefeningen.

Er is sprake van een verantwoorde en gestructureerde opbouw van de kleine motoriek. De motorische oefeningen zijn volledig geïntegreerd in de schrijflessen die de kinderen krijgen.

Leerkrachten hoeven nu niet meer de handleiding te raadplegen en/of een oefening te bedenken. Op deze wijze is een gevarieerd aanbod van motorische oefeningen gegarandeerd. In de praktijk blijkt zelfs dat de kinderen de leerkracht attent maken op de uit te voeren oefening.

Kleurenrasters

De kinderen nemen het werkblad met de kleurenrasters met de letter **h** van de werkmap voor zich. Het groene verkeerslicht geeft eenvoudig aan waar te starten.

Het werkblad bestaat uit groene, witte en blauwe kleurenrasters waartussen de letters geschreven moeten worden.

De kleurenrasters bieden alle mogelijkheden om de structuur van de letter op een eenvoudige manier te leren.

De voorbeeldletters **h** staan op de bovenste regel. Het kind zal niet snel afgeleid worden omdat de letters in het bovengebied zijn weergegeven, hetgeen een rustig beeld zal opleveren. Door de kleurenvlakken is het eenvoudig te zien tot hoever de stok van de **h** gaat. In het eerste blok (drie regels) oefenen de leerlingen de letter **h**. Met behulp van de oriëntatiepunten wordt stapsgewijs toegewerkt naar het vlot automatiseren van het schrijven van de letter **h**.

Regel 1: dient als voorbeeld, de letters mogen beslist niet overgetrokken worden.

Regel 2: de groene startpunt geeft eenvoudig aan waar te starten.

Regel 3: het kind zal hier moeten kiezen waar te starten.

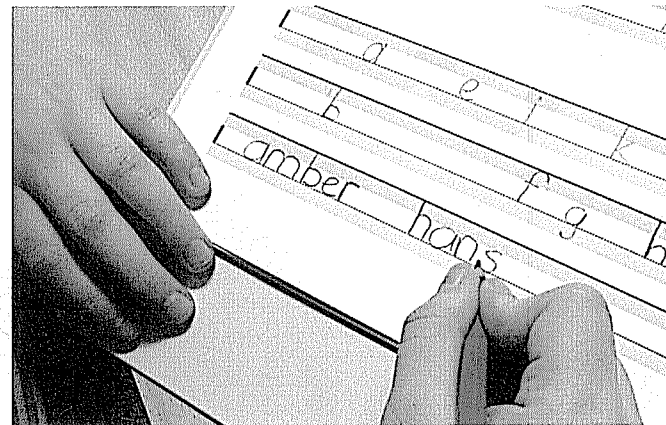
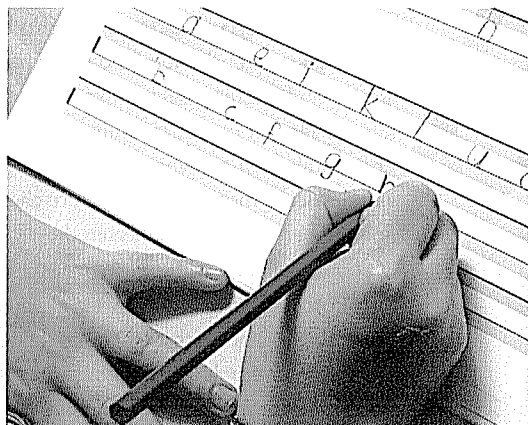
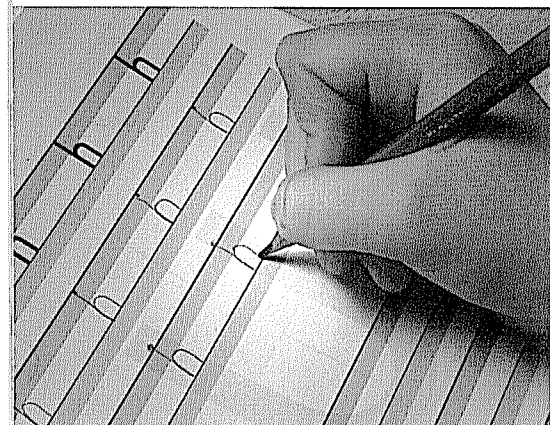
Aangeraden wordt eerst zelf de startpunten in te tekenen en daarna de letter te maken. Later lukt het misschien om de letter zonder startpunten te maken.

In het tweede blok van het werkblad (drie regels) wordt aandacht besteed aan het herhalen en automatiseren van letters en of woordjes. De leerlingen kunnen beschikken over hun eigen letter- en woordjesrepertoire. Ze hoeven geen letters/woordjes meer over te schrijven. Veel aandacht voor het schrijven van betekenisvolle teksten zal de creatieve taalontwikkeling zeker stimuleren. Tevens doet het recht aan de verschillen die er tussen leerlingen onderling zijn. In veel gevallen zal het voorkomen dat een aantal kinderen al teksten met zinnen zullen schrijven, terwijl andere leerlingen nog oefenen met losse woordjes. Verder bestaat er de mogelijkheid kernwoorden c.q. sleutelwoorden te laten schrijven.

Regel 4: hier mogen alle letters herhaald worden die al beheerst worden.

Regel 5: hier bestaat de mogelijkheid om sleutelwoorden te oefenen, die wel of niet gekoppeld zijn aan een eventuele leesmethode. Bijvoorbeeld ik of dief.

Regel 6: hier mogen eigen woordjes worden geschreven. Betekenisvolle woordjes, teksten enzovoort.

Henk Schweitzer is docent aan de Hogeschool Inholland te Haarlem waar hij schrijfonderwijs geeft. Hij is medeoprichter van de stichting Motorische Remedial Teaching in beweging. Tevens is hij werkzaam als expert in het Expertisecentrum voor Bewegingsonderwijs en MRT aan de Hogeschool Inholland te Haarlem.

Eerst bewegen dan schrijven is het motto van auteur Henk Schweitzer. Vanuit zijn veelzijdige achtergrond als vakleraar bewegingsonderwijs en groepsleerkracht in basis- en speciaal onderwijs ontwikkelde hij het voorbereidende schrijfprogramma *Schrijven zonder pen*.

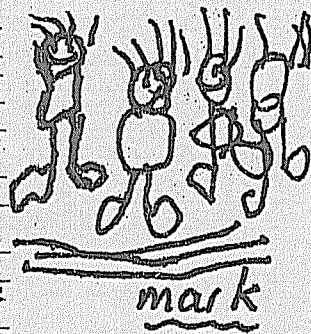
Tevens ontwikkelde hij unieke speelleermaterialen voor de ontwikkeling van de kleine motoriek voor Nienhuis Educational. Op veel scholen in binnen- en buitenland wordt er met het Stereobord en de Motokist in de onderbouw van de basisschool gewerkt.

In zijn nieuwe methode *Schrijven leer je zo!* is hij erin geslaagd de nieuwste inzichten op het gebied van motoriek en schrijven op een succesvolle wijze aan elkaar te koppelen.

Het is een revolutionaire methode geworden die zijn waarde in de praktijk al heeft bewezen.

De Avondvierdaagse:

aron, tjeerd
 aron en tjeerd gingen naar
 de nieuwe doelen. en
 ging naar de vest
 daar ging justin ons pakken
 en raoul kniep
 in onze billen toen
 zeiden we abc ik
 kaper mee toen kaper mee
 toen rennen
 toen gingen we achter
 de juf loopen en toen
 ging we drinken

aron, tjeerd

Groep 3, Pancratiuschool, Enkhuizen

'Aan elkaar schrijven is veel te moeilijk'

Bronvermelding en literatuuroppgave

- ABC schrijf maar mee, Kooijman & Kraaijenbrink, De Brug, Rotterdam, 1998.
 Basiscursusmap Motorische Remedial Teaching: Stichting MRT in beweging, Heiloo, 2000.
 Beknopte beoordelingsmethode voor kinderhandschriften BHK, Hamstra-Bletz, Lisse, Swets & Zeitlinger, 1993.
 De menselijke hand, Mesker, Nijmegen: Dekker & vande Vegt, 1977.
 De training van de schrijfbeweging, Hamstra-Bletz, Maarssen, Elsevier, 2000.
 Evaluatie in Schrijfmethoden, Bruinsma en Nieuwenhuis, School en begeleiding, 1995.
 Hulp aan leerlingen met schrijfproblemen in het Primair onderwijs, Van Hagen, Bommel, 2000.
 Handschrift, Hettinga, Malmberg, 's-Hertogenbosch, 1991.
 Juf, waar moet ik beginnen?, Kooijman, Praxis bulletin, 2000.
 Kleuters lezen en schrijven echt, B. Pompert en T. Schiferli, Jonge kind, 1993.
 Letterstad, Kooreman, Groningen, Wolters-Noordhoff, 1976.
 Letters, pijltjes en geheugen, Hendrik Spiering, NRC, 1998.
 Motoriek & Schrijven, Smits-Engelsman, in Nederlands tijdschrift voor fysiotherapie nr.10, 1991.
 Motorische ontwikkeling van kinderen, Netelenbos, Boom, Amsterdam, 1998.
 Mijn eigen handschrift, Lindeman, Educatieve partners Nederland/De Ruiter, 1996.
 Ontluikende geletterdheid, Verhoeven, Lisse, Swets & Zeitlinger, 1994.
 Pennenstreken, M.van Gils, Zwijsen, Tilburg, 1998.
 Psychomotoriek bij kinderen, Vallacy en Vandroennne, Amersfoort, Acco, 1997.
 Schrijfmotoriek, Lindeman, Wolters-Noordhoff, Groningen, 1996.
 Schrijfspoor, Van Peer, Zwijsen, Tilburg, 1984.
 Schrijven zonder pen, Schweizer, Bekadidact, Baarn, 1998.

Schrijven in de basisschool, Van Engen, Wolters-Noordhoff,
Groningen, 1995.

Schrijven als oefenvak, Van Engen, Vries, Van Engen BV, 1994.

Van kleuterkrabbel tot schrijftaal, Nouws, Zwijsen, Tilburg, 1985.